

Kirkon
UlkoMaanapu

Save the Children

People
in Need

ЗЕМЛЯ-ПЛАНЕТА

ЧИСЛ. ЗЕМЛІ 4 МЛРД 540 МЛН Р

ДІАМЕТР ЗЕМЛІ 12 ТИС. 800 КМ

ДОВЖИНА ЕКВАТОРА 40 ТИС. 76 КМ

ВІДСТАНЬ ВІД ЗЕМЛІ ДО СОНЦЯ 149 МЛН 500 ТИС КМ

СКЛАД ВОДНОГО КИСНІ 70% КИСНІ 27% ІНШІ ГАЗИ 3%

Площа Європи 10,5 млн км²

Площа Африки 30,3 млн км²

Площа Північної Америки 24,2 млн км²

Площа Південної Америки 17,8 млн км²

Площа Антарктиди 14 млн км²

“Я хочу мирного неба”:

**Освіта та добробут дітей в Україні
під час війни**

ПОДЯКА

Цей звіт був написаний Деніелом Гореваном за підтримки Мері Ади Грір, Емми Вагнер, Катерини Литвиненко, Вікторії Адаменко та Олесі Горобець, які зробили внесок, надали експертні коментарі та рецензію. Збір даних проводили Save the Children, Middle East Consulting Services (MECs) і Thuzo FZE.

Імена в цьому звіті були змінені або пропущені, щоб захистити конфіденційність тих, хто фігурує в історіях.

Опубліковано Save the Children: savethechildren.net

Вперше опубліковано в липні 2024 року

Ця публікація може використовуватися безкоштовно для цілей адвокації, кампанії, освіти та досліджень за умови повної вказівки джерела.

Обкладинка: Діти бігають сходами в ліцеї на Чернігівщині. Фото: Олександр Хоменко/Save the Children

Висловлені погляди та думки належать лише автору(ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу. Ні Європейський Союз, ні орган, що надає гранти, не можуть нести за них відповідальності.

Документ підготовлено за фінансової підтримки Шведського міжнародного агентства з міжнародного співробітництва Sida. Відповідальність за зміст несе автор. Sida не обов'язково поділяє висловлені погляди та тлумачення.

ЗМІСТ

Стислий виклад	4
Методологія та ресурси	9
Передісторія	10
1. Атаки на об'єкти освіти та вплив війни	11
2. Навчання під час війни: Намагання продовжити шкільну освіту в Україні	16
3. Проблеми з психічним здоров'ям дітей	23
4. Якісні потреби та рівний доступ до освіти	28
5. Навантаження на систему та виклики для вчителів	29
Висновки та рекомендації	34

СТИСЛИЙ ВИКЛАД

Війна в Україні спричинила масове переміщення і продовжує завдавати суттєвої економічної та гуманітарної шкоди всій країні. За підрахунками ООН, кількість жертв серед цивільного населення складає 32 100 осіб, серед яких 1 800 – діти. Війна також спричинила найбільше переміщення цивільного населення в Європі з часів Другої світової війни: у 2022 році майже одна третина українців була змушена покинути свої домівки. Українські міста знаходяться під постійними повітряними бомбардуваннями, атаками безпілотників та артилерійським обстрілом, особливо поблизу лінії фронту. Цілеспрямовано знищується цивільна інфраструктура країни: школи, гідро- та електростанції.

У цьому звіті описується поточний вплив війни в Україні на освіту та психічне здоров'я дітей на основі комплексного дослідження, проведеного Save the Children у 2023 та 2024 роках. У рамках цього дослідження було опитано понад 1 000 дітей та батьків, 460 вчителів, проводилися інтерв'ю з ключовими респондентами та зустрічі в фокус-групах в п'яти географічних кластерах, включаючи регіони, які найбільше постраждали від війни.

1,000

дітей та
батьків
опитано

460

вчителів опитано

Більше

60

інтерв'ю та
фокус-груп

Інтер'єр пошкодженої школи під Києвом. Фото: Олександр Хоменко/Save the Children

Вплив війни на освіту

За висновками Save the Children, війна в Україні продовжує свій руйнівний вплив на право дітей на освіту:

- Більше половини опитаних нами сімей повідомили, що їхні школи були пошкоджені, а в сильно постраждалих регіонах, таких як Харків і Донецьк, ця цифра складає понад 90%.
- 42% респондентів зазначили, що пошкодження шкіл суттєво обмежило функціонування навчальних закладів.

Дві третини опитаних батьків зазначали, що постійний вплив «конфлікту» залишається найзначнішим ризиком для їхніх дітей, і є основною перешкодою для дітей у доступі до якісної інклюзивної очної освіти. Опитані батьки та вчителі в один голос говорили про те, що відсутність належно облаштованого укриття у навчальних закладах, здатного витримати постійні атаки, призводить до того, що вони жодної хвилини не відчували себе в безпеці і постійно бояться за життя своїх дітей.

Навчання під час війни

Незважаючи на інноваційні ідеї із забезпечення очного навчання, включаючи облаштування класів у станціях метро та запровадження позмінного навчання, щоб забезпечити місця в укриттях для всіх учасників навчального процесу, майже половина учнів шкіл в Україні (44%) навчаються дистанційно.

Хоча загалом, більшість позитивно ставиться до дистанційного навчання, як до короткострокової альтернативи очному навчанню, все одно, така форма навчання має власні недоліки, зокрема:

- 79% респондентів назвали погане забезпечення Інтернет-зв'язку основною перешкодою для дистанційного навчання.
- 42% повідомили про відсутність девайсів (комп'ютерів, телефонів, планшетів тощо).
- Майже 40% говорили про нестачу електроенергії як про суттєву перешкоду, що свідчить про прямий вплив атак Російської Федерації на енергетичну інфраструктуру, а отже і на можливість дітей в Україні отримувати якісну освіту.

Незважаючи на те, що діти по всій Україні навчаються переважно дистанційно, місцева влада на сході та півночі країни (наприклад, Харків, Запоріжжя, Донецьк, Чернігів) особливо покладається на цю форму навчання через їх близькість до лінії фронту чи кордону з Росією, а діти в цих областях стикаються з набагато вищими викликами і ризиком опинитися під впливом збройних дій, ніж в інших регіонах.

Проте, незважаючи на проблеми з безпекою, респонденти нашого опитування все одно надають перевагу очному навчанню, і наголошують на важливості взаємодії дітей з вчителями та однолітками.

Психологічний вплив

Дев'ять із десяти опитаних дітей шкільного віку відчують щонайменше один чи декілька психологічних наслідків війни, а саме:

- 73% опитаних дітей відчують небезпеку або страх,
- 64% втратили інтерес до навчання, а
- 54% відчують смуток і мають низьку самооцінку.

Школи – це не лише місце для навчання, але й місце для спілкування дітей з однолітками і їх особистого розвитку. До того ж це захищене середовище, де вони можуть отримати доступ до послуг і підтримки. Війна створила петлю нескінченного негативного впливу, коли конфлікт і пошкодження шкіл впливають не тільки на психічне здоров'я дітей, але і руйнують звичне для дітей відчуття нормальності, яке надає школа. Однак навіть для тих, хто відвідує заняття особисто, часті повітряні тривоги і перебування в укриттях викликають значний емоційний стрес і впливають на їхню зосередженість на навчанні.

Крім того, лише 19% опитаних говорили про доступність послуг психологічної підтримки: вищий відсоток респондентів, чиї діти відвідують школу особисто (26%), і були тими респондентами, котрі говорили про доступність цих послуг, що свідчить про те, що діти, які відвідують школу, з більшою ймовірністю матимуть до них доступ.

Стійкість і слабкість системи освіти

Примітно, що 93% опитаних дітей повідомляють про те, що вони стабільно відвідують школи (навчаються очно, дистанційної або за змішаною формою), що свідчить про зусилля влади, вчителів, батьків і дітей продовжувати навчання, незважаючи на величезні труднощі.

Однак триваючий конфлікт суттєво зашкоджує якісному функціонуванню системи освіти в Україні. Українському уряду довелося перенаправити кошти з освітнього сектору саме в той час, коли він цього потребував найбільше, на інші напрямки, що змусило місцеву владу скоротити премії, скасувати виплати за додаткову роботу та активно відправляти працівників сфери освіти в неоплачувані відпустки. Багато вчителів, переважна більшість з яких жінки, змушені були поїхати або поєднувати викладання з гуманітарною роботою. Опитані Save the Children говорили про те, що низький рівень оплати праці, підвищене навантаження та психологічний стрес впливають як на якість викладання, так і на утримання персоналу на робочих місцях. Лише 10% опитаних вчителів вважають, що їхньої зарплати достатньо, щоб покрити їхні основні потреби.

Батьки та опікуни, які брали участь в опитуванні, також говорили про ці структурні проблеми:

- 45% респондентів відзначили недостатність навчальних ресурсів та обладнання.
- 30% говорили про невідповідність предметів та навчальних програм, а 28% вказували на некваліфікованих вчителів або на їх брак, як на основні причини низької якості очного навчання.

Хоча уряд України отримує значне фінансування від міжнародних партнерів, у тому числі на державні послуги, це не покриває дефіцит, який існує серед конкуруючих пріоритетів уряду. Місцеві, національні та міжнародні гуманітарні організації відіграють важливу роль у задоволенні критичних освітніх потреб, але в Плані гуманітарного реагування на освіту на 2024 рік залишається дефіцит фінансування на рівні 45%, що є значним збільшенням порівняно з минулорічним розривом у 15%.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Уряд Російської Федерації має:

- Негайно припинити атаки на освітню та цивільну інфраструктуру, не використовувати школи та дитячі садки у військових цілях, і підписати Декларацію про безпеку шкіл;
- Захищати права дітей на освіту на території, яку він окупує, і утримуватися від будь-якої форми насильства або погроз насильства щодо освітнього персоналу та учнів.

Уряд України має:

- Розширити послуги психологічної підтримки для дітей, вчителів та сімей.
- Забезпечити школи відповідними укриттями доступними для всіх дітей, у тому числі дітей з інвалідністю.
- Забезпечити комп'ютери та доступ до Інтернету для дітей у дистанційній або гібридній формі навчання, віддаючи пріоритет регіонам з найвищими потребами.
- Запропонувати професійний розвиток для вчителів, включаючи навчання цифровим технологіям, освіту щодо різноманітних потреб дітей, першу психологічну допомогу та безпосередньо підвищити зарплату освітянам.

Міжнародні партнери та донори мають:

- Надати бюджетну підтримку Уряду України для покращення системи освіти з метою довгострокового відновлення та відбудови країни, а також повністю профінансувати багаторічні програми освіти, психічного здоров'я та психосоціальної підтримки дітей через українські неурядові організації (НУО), агентства ООН, міжнародні НУО.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА РЕСУРСИ

Цей звіт було складено з використанням широкого спектру джерел і даних, котрі дозволяють зрозуміти перешкоди для отримання освіти, з якими стикалася державна система освіти України в минулому навчальному році, та їхній вплив на психічне здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Опитування

В опитуванні Save the Children взяли участь 579 дітей з 12 областей у п'яти географічних кластерах України, а саме: Північ-Північний Схід (3), Столиця (1), Схід-Південний Схід (3), Південь (2) та Північний Захід-Захід-Південний Захід (3). Серед респондентів було: 51% дівчат і 49% хлопців, віком від 6 до 17 років, а середній вік дітей, які брали участь в опитуванні, становив 12 років.¹

61% цих дітей проживали в домогосподарствах, які не входили до числа переміщених осіб (місцеві мешканці), тоді як решта - 39% були або внутрішньо переміщеними особами (28%), або тими, хто повернувся додому (11%). 89% опитаних дітей не мали інвалідності, а 10% респондентів повідомляли про порушення зору (7%) або про фізичну інвалідність (3%).

Також, у тих же 12 областях, було опитано 584 батьків. Серед респондентів були переважно жінки (73%), віковий діапазон від 25 до 67 років, середній вік – 40 років. 60% опитаних респондентів є місцевими мешканцями, тоді як решта 40% поділяються між ВПО (28%) та тими, хто повернулися додому (12%).

У період з грудня 2023 року по лютий 2024 року, Save the Children провели опитування серед 460 вчителів. Респондентами цього опитування були переважно жінки (91,5%), відповіді отримували по всій країні, але переважно з Харкова (39%) та Івано-Франківська (23,5%), більше половини респондентів загалом перебували у сільській місцевості (57,8%).²

Інтерв'ю з ключовими респондентами, свідчення та обговорення в фокус-групах

Якісні інтерв'ю було проведено з 57 ключовими респондентами, які безпосередньо беруть участь у дистанційному та очному навчанні, включаючи вчителів, адміністраторів шкіл та органи управління освітою.

Цей звіт також ґрунтується на індивідуальних свідченнях та інтерв'ю, проведених співробітниками Save the Children у 2023-2024 навчальному році, та обговореннях, котрі проводилися з дітьми в фокус-групах. Ці інтерв'ю та консультації проводилися

разом з персоналом освітніх програм Save the Children, які в 2023 році допомогли понад 100 000 дітей по всій Україні.³

Вторинні джерела та дані

Цей звіт також спирається на низку вторинних джерел даних, пов'язаних з навчанням дітей в Україні в контексті триваючого міжнародного збройного конфлікту, після комплексного вивчення досліджень.

Обмеження

Незважаючи на те, що вибірка для опитування дозволяє проводити порівняльний аналіз між областями інтенсивності конфлікту та іншими аналітичними категоріями, вона не охоплює всю країну. Зауважимо, що первинні дані для цього звіту збиралися лише на тих територіях України, які знаходяться під контролем Уряду України.

ПЕРЕДІСТОРІЯ

У лютому 2022 року, коли Російська Федерація різко загострила збройний конфлікт, що тривав з 2014 року. Це призвело до інтенсивних військових дій по всій країні, коли російські війська захопили великі міста, зокрема Маріуполь і Херсон на півдні України. Столиця України – Київ і місто Харків на півночі, стикаються з постійними інтенсивними боями та бомбардуваннями.

У 2022 році уряд України повернув значну частину захоплених територій, і з тих пір конфлікт перейшов у фазу наступів та контрнступів кожної зі сторін, тоді як українські міста та селища – по всій країні та більш інтенсивно, ближче до лінії фронту – стикаються з постійними повітряним бомбардуванням, атаками безпілотників, артилерійськими обстрілами і атаками на цивільну інфраструктуру. Масштабні руйнування спричинили значні економічні збитки та серйозні гуманітарні потреби, що призвело до руйнівних наслідків для дітей.

За даними ООН, кількість жертв серед цивільного населення складає 32 100 (10 946 загиблих і 21 154 поранених), причому більше половини цих втрат припадає на Донецьку та Луганську області.⁴ Серед них є і діти. З лютого 2022 року було вбито або поранено приблизно 2000 дітей,⁵ тобто більше 4 дітей щодня.⁶

Війна вигнала мільйони людей по всій країні зі своїх домівок, що призвело до порушення соціальної єдності та спричинило найбільше переміщення мирного населення в Європі з часів Другої світової війни. У 2022 році близько третини всіх людей в Україні були змушені покинути свої домівки.⁷ Станом на травень 2024 року, за даними УВКБ ООН, майже 6,5 млн українців втекли до інших країн⁸ – до 80% складають жінки та діти, а 3,4 мільйона є внутрішньо переміщеними особами.⁹

У грудні 2023 року Російська Федерація завдавала приблизно дев'ятсот авіаударів на тиждень, у тому числі по об'єктах цивільної інфраструктури. У багатьох цих

нападах діти були поранені або залишалися без опалення у своїх домівках¹⁰ і школах протягом тривалого часу. Ці напади мали також суттєвий негативний вплив на об'єкти водопостачання країни.¹¹

1. АТАКИ НА ОБ'ЄКТИ ОСВІТИ ТА ВПЛИВ ВІЙНИ

“

Ми відчували тривогу та втому через постійну небезпеку та гучні вибухи. За звуком ми вже розрізняємо, чи то ракета, чи то дрон летить. Але я хочу мирного неба без ракет.

Ніна, 8-класниця з Києва¹²

”

Атаки на об'єкти освіти, електромережу та телекомунікаційну інфраструктуру суттєво вплинули на українську шкільну систему, яка мала значні проблеми ще до 2022 року.

Під час війни було пошкоджено 3 000 навчальних закладів та щонайменше 300 зруйновано, що становить понад десять відсотків шкіл України.¹³ Окрім прямих збитків, збройні сили та цивільна влада також перепрофільовували школи, у тому числі для забезпечення укриття цивільним особам, лікування поранених солдатів; також повідомляється про використання шкіл Російською Федерацією для розміщення солдатів, утримання цивільних та зберігання боєприпасів.¹⁴

Пошкоджені школи та дитячі садки потребують значних ресурсів для відновлення водопостачання та опалення та облаштування бомбосховищ, ресурсів, які директори шкіл намагаються забезпечити.¹⁵ Робітники, котрих наймають для проведення ремонту в школах – значна частина яких жінки, оскільки багато чоловіків приєдналися до лав збройних сил України – повідомляли, що оплату за свою роботу вони чекають місяцями після її виконання.¹⁶

Загроза повітряних атак із регулярними повітряними тривогами, що змушують дітей і вчителів шукати безпечних місць, а також атаки на енергетичну інфраструктуру, що призводять до відключень електроенергії, також значно заважають навчанню дітей.¹⁷

Висновки Save the Children

56% опитаних батьків зазначають, що в результаті збройного конфлікту, шкільна інфраструктура зазнала суттєвих руйнувань. Такі руйнування значно вищі у прифронтових регіонах – Схід-Південний Схід (70%) та Північ-Північний Схід (81%).¹⁸ У цих регіонах деякі постраждали навіть ще гірше: на запитання про те, чи були

школи в їхній місцевості пошкоджені під час війни, 97,1% респондентів у Харківській та 96,3% респондентів у Донецькій областях відповіли ствердно. Як пояснив директор однієї зі шкіл Донецької області, «вже другий рік поспіль відбувається евакуація мешканців з різних міст нашої громади, які знаходяться поблизу ліній зіткнення і де надзвичайно складна безпекова ситуація... Є багато зруйнованих шкіл у Краматорську, там досі діє заборона на денну форму навчання.»

За рівнем руйнувань, Північ-Північно-Східний регіон постраждав найбільше: у середньому, пов'язаний з конфліктом збиток, був визначений як «помірний» (10%) або становив половину (7%) освітньої інфраструктури в усіх географічних кластерах. 21% респондентів повідомляли, що шкода, завдана освітній інфраструктурі, найбільше (12%) або майже вся (9%), вплинула на освітній процес в цих регіонах.

“

43-річна Іванна з трьома дітьми живе у прифронтовому місті на Харківщині, яке на початку війни було в облозі та окуповане. Старший син Іванни*, 16-річний Данило*, нарахував понад 700 вибухів, поки сім'я ховалася у підвалі, перш ніж він завалився.*

«Він казав: «Мамо, якщо ми виберемося з підвалу, ми повинні поїхати з міста. Якщо ж ні, то тут всі разом і помremo», – згадує Іванна слова свого старшого 16-річного сина Данила, перед тим, як вони були змушені тікати в центральну Україну. «Дуже боляче чути це від своєї дитини. Він дуже швидко подорослішав. Його дитинство закінчилося».*

Молодша дочка Аліна, 7-ми років, почувалася замкненою та ізольованою та почала заїкатися, а її молодший брат Давид*, котрому 5 років, перестав розмовляти.*

«Мій молодший син розмовляв, співав пісні... Але однієї ночі на нас обвалився підвал. І Давид перестав говорити. Йому було майже 3 роки. Дуже боляче, коли твій син говорив... а потім замовк і навіть не каже «мама», – розповідала Іванна* про свою наймолодшу дитину.*

”

Ключові респонденти, опитані в регіонах Східної та Північної України, особливо тих, які розташовані ближче до російського кордону та лінії фронту, звертали особливу увагу на перебої в освітньому процесі, спричинені атаками чи окупацією, перепрофілюванням шкіл, переміщенням учнів і вчителів, а також скороченням освітніх ресурсів. «Вчителі не вважають свої робочі місця безпечними, – сказав заступник директора однієї зі шкіл Харківської області, – якби зараз відновили очне навчання, школи були б не готові до цього, не було б обладнання та ресурсів. Суттєво не вистачає вчителів».

Відповіді на опитування також показують постійний негативний вплив, завданий освітній інфраструктурі. Так, зокрема, 42% респондентів повідомили, що функціональність освітньої інфраструктури є або «звуженою» (22%), або «обмеженою» (20%), що

знову ж таки стосується найбільш постраждалих від конфлікту регіонів; і ще більша частка «звуженої» (47%) або «обмеженої» (16%) функціональності фіксується на півдні.¹⁹

Постійний ризик

З 584 опитаних батьків 67% сказали, що «триваючий конфлікт» залишається найпоширенішим ризиком для їхніх дітей. Ця відповідь була стабільно високою по всій країні та незалежно від статусу проживання, але особливо високою серед респондентів ВПО у столиці, на Сході-Південному Сході, на Північному Заході-Заході-Південному Заході та на Півдні.

Опитані батьки та вчителі в один голос говорили про те, що відсутність належно облаштованого укриття у навчальних закладах, здатного витримати постійні атаки, призводить до того, що вони жодної хвилини не відчували себе в безпеці і постійно бояться за життя своїх дітей. Як сказав один із батьків у Донецькій області: «Я не знаю, куди вони [ракети] полетять наступного разу, у нас спочатку вибухи, а потім звучить повітряна тривога. Діти просто не встигнуть добігти до бомбосховища».

Аліна обіймає свого брата Давида* у «Просторі, дружньому до дітей» у Харківській області. Фото: Анастасія Загоскіна/Save the Children*

У деяких регіонах, в школах облаштовані функціональні укриття, але їхня якість відрізняється в різних громадах, і в багатьох не вистачає базових зручностей, таких як система вентиляції повітря, туалети та достатній простір: «безпека наших дітей під загрозою, навіть коли вони знаходяться в укритті, тому що укриття, про які ми говоримо – це переважно переобладнані підвали, де холодно, волого, темно, пахне нечистотами, діти сидять одягнені на дерев'яних лавках іноді по 3 години, потім стає душно», – розповіла організаторка у Вінницькій області. Також, існує такий момент, що за словами одного вчителя з Дніпропетровської області, «батьки не дуже довіряють бомбосховищам, облаштованим в школах, але не мають іншого вибору, бо їм потрібно працювати».

Вплив на якість

Батьки, які взяли участь в опитуванні Save the Children, всі, як один, говорять про вплив цієї реальності на якість освіти їхніх дітей, причому 82% стверджують, що саме «триваючий конфлікт» є головною причиною низької якості очного навчання.²⁰

Понад третина (36%) піклувальників, назвали «збитки, пов'язані з конфліктом», як одну з інших основних причин низької якості очної освіти. За словами ключових респондентів, сільські райони часто стикаються з більш серйозними проблемами через обмежені ресурси для відновлення пошкодженої інфраструктури та/або реконструкції шкіл, щоб забезпечити безпечні місця для навчання.

86% респондентів повідомляють, що у цих умовах вони просто «бояться за майбутнє своїх дітей», а 78% респондентів зазначають, що вони стурбовані «подальшими військовими діями та руйнуваннями».

Олеся*, вчителька з Миколаєва, підкреслила, що не тільки постійні повітряні тривоги, що лунають протягом навчального дня, підривають здатність дітей вчитися: «очевидно, що дитина не може вчитися належним чином, коли вона всю ніч ховається в укритті».

Серед інших важливих проблем, озвучених респондентами, – «догляд за дітьми та їхній добробут» (38%), що найчастіше зустрічається серед тих, хто навчається дистанційно, і «міграція та розлучення з сім'єю» (33%).

Таблиця 1. Основні проблеми, пов'язані з нанесенням структурної шкоди освітній інфраструктурі, за формами навчання

	Форми надання освітніх послуг			
	Комбінована форма навчання	Очна форма навчання	Дистанційне навчання	Загалом
Страх за майбутнє дітей	86%	79%	91%	86%
Стурбованість подальшими військовими діями та руйнуваннями	86%	70%	83%	78%
Догляд за дітьми та їхній добробут	31%	34%	44%	38%
Міграція та розлучення з сім'єю	37%	35%	29%	33%
Брак підтримки та допомоги у сфері освіти	18%	23%	20%	21%
Нездатність влади відновити навчальні заклади після руйнування	11%	24%	21%	20%
Відсутність будь-яких проблем	4%	4%	0%	2%
Інше	0%	4%	4%	3%

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРІН КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Відповідно до міжнародного права в галузі прав людини, яке є обов'язковим як для Російської Федерації, так і для України, усі діти мають право на освіту. У Загальній декларації прав людини (ЗДПЛ), прийнятій у 1948 році, просто сказано, що «кожна людина має право на освіту». З тих пір, право на освіту було підтверджено в різних міжнародних і регіональних договорах, включаючи Конвенцію про права дитини (1989 р.), а саме Статтях 28 і 29, де чітко описуються права всіх дітей на освіту, її якість і зміст. Статті 13 і 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП) також визнають право всіх дітей на освіту.

У міжнародних збройних конфліктах, таких як в Україні, міжнародне право в галузі прав людини продовжує застосовуватися. Крім того, згідно з міжнародним гуманітарним правом (МГП), держави мають особливі зобов'язання щодо захисту цивільних осіб та цивільної інфраструктури, пов'язаної з освітою дітей.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них є основними договорами МГП, які ратифікували Україна та Російська Федерація. Відповідно до цих договорів цивільні особи та цивільні об'єкти не можуть бути об'єктами атак.²¹ Хоча школи та інші навчальні заклади самі по собі не захищені, якщо, наприклад, їх було перепрофільовано для розміщення артилерії чи солдатів, навмисний напад на школу, яка не втратила свого основного статусу є серйозним порушенням МГП, тобто військовим злочином.²²

Атаки на школи та лікарні під час конфлікту є одним із шести серйозних порушень проти дітей, визнаних Радою Безпеки ООН,²³ а Римський статут Міжнародного кримінального суду, в межах своєї юрисдикції, визначає навмисні атаки на будівлі навчальних закладів, які не є військовими цілями, як воєнні злочини.²⁴

Росія, як окупаційна держава, має конкретні зобов'язання згідно з Женевськими конвенціями, включно з тим, що вона «у співпраці з національними та місцевими органами влади має сприяти належній роботі всіх установ, призначених для догляду за дітьми та забезпечення їх освітою».²⁵ Вона також має забезпечити догляд та освіту для дітей-сиріт або дітей, розлучених з сім'ями, включно з тим, щоб «їх освітою, наскільки це можливо, займалися особи зі схожими культурними традиціями».²⁶

Україна стала 100-ю країною, яка схвалила Декларацію про безпечні школи, міждержавне політичне зобов'язання, яке виходить за рамки вимог міжнародного гуманітарного права та визначає керівні принципи захисту шкіл та «використовує існуючу передову практику і має на меті надавати вказівки, які сприятимуть подальшому розвитку освітнього процесу та зменшуватимуть вплив збройних конфліктів на освіту».²⁷ Уряд України прийняв план заходів щодо реалізації цих вказівок ще у 2021 році,²⁸ а у 2024 році наказав його оновити для скасування заходів, «які вже впроваджено, та поширення інших заходів на всю територію України».²⁹ Російська Федерація ж не схвалила Декларацію про безпечні школи.

2. НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НАМАГАННЯ ПРОДОВЖИТИ ШКІЛЬНУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Українському уряду, освітянам, батькам і дітям довелося швидко і неодноразово адаптуватися до умов війни, щоб забезпечити дітям можливість ходити до школи і продовжувати навчання.³⁰

У таких містах, як Київ, де краща система оборони та безпеки, в поєднанні з його відносною віддаленістю від лінії фронту, діти можуть відвідувати школи очно, більш регулярно та безпечно, та вчитися дистанційно, коли повітряні тривоги не дозволяють батькам чи вчителям фізично дістатися шкіл.

Мені потрібен хороший планшет, тому що у цьому екран зламався.

Респондент з фокус-групи (хлопець), міська школа

У деяких регіонах, розташованих ближче до лінії фронту, були прийняті інноваційні стратегії відновлення очного навчання. У Харкові, наприклад, облаштували шістдесят аудиторій на станціях міського метро, які вміщують більше 1000 учнів одночасно.³¹ Заняття в школах проводяться позмінно, особливо в тих, де укриття мають обмежену місткість.³² Наразі багато шкіл забезпечені генераторами електроенергії, які допомагають їм справлятися з відключеннями світла, спричиненими російськими ракетними ударами по енергетичній інфраструктурі країни, а також в них облаштовані укриття, де діти та персонал школи можуть сховатися під час повітряних тривог.³³

Незважаючи на всі ці заходи і зусилля, ризики та проблеми безпеки залишаються єдиною актуальною темою. У багатьох школах і дитячих садках досі немає укриття, або вони потребують ремонту, а отже, не можуть забезпечувати дітей умовами для нормального очного навчання. Школам і дитячим садкам, розташованим у радіусі двадцяти кілометрів від кордону з Росією або тим, у яких відсутні відповідні захисні укриття, заборонено проводити очне навчання.

Тому школи та органи управління освітою значною мірою покладаються на дистанційне навчання. В Україні, за даними МОН, працюють 12 604 школи, 7 190 – очно (57%), 2 575 – дистанційно та 2 839 – за змішаною системою.³⁴

Форми навчання (дистанційна, очна, змішана), в різних регіонах країни, відрізняються суттєво.³⁵ У рамках загальних стандартів, встановлених урядом, регіони наразі мають певну автономію у виборі навчальних програм і форм надання освітніх послуг. Батьки також можуть вибирати, як саме навчатися їхнім дітям, наприклад, дистанційно, для тих, хто проживає за кордоном чи в інших містах, або коли вони хвилюються про безпеку своїх дітей.

Висновки Save the Children

У мене не буде можливості вчитися в цьому укритті, тому що я навчаюся в останньому класі, але принаймні моя молодша сестра вчитиметься в безпеці.

*– Респондентка з фокус-групи (дівчина),
Навчальний центр*

Примітно, що особливо враховуючи той факт, що серед опитаних були регіони України, які найбільше постраждали від конфлікту, 93% опитаних дітей повідомили, що вони відвідують школу (очно, дистанційно або змішано), без будь-яких перешкод

для навчання. Це є свідченням успіху зусиль влади, освітян, батьків і дітей щодо продовження освіти дітей в Україні, незважаючи на величезні виклики та перешкоди для цього.

Крім того, 78% респондентів або «погоджуються» (54%), або «повністю згодні» (24%) з тим, що доступ до освіти є рівноправним і інклюзивним незалежно від статі, і лише 7% говорили, що вони не згодні з цим твердженням. 68% респондентів «погоджуються» (55%) або «повністю згодні» (13%) з тим, що доступ до освіти є справедливим і інклюзивним незалежно від місця походження, і лише 11% не погоджуються з цим твердженням.

Проблеми дистанційної та змішаної форм навчання

44% опитаних батьків сказали, що їхні діти навчаються дистанційно. Це найпоширеніша форма навчання в опитуваній вибірці, і серед ВПО, і серед тих, хто повернулися і серед місцевих мешканців, і особливо у регіонах, розташованих ближче до лінії фронту, зокрема на Півдні, Півночі-Північно-Східному та Східному регіонах і на Південному Сході.

Важливо, що 69% опитаних батьків сказали, що вони «позитивно» (52%) або «дуже позитивно» (17%) ставляться до онлайн-навчання як короткострокової альтернативи очному навчанню.

Незважаючи на загальне схвалення дистанційного навчання в цих обставинах, респонденти опитування підкреслили, що існує кілька перешкод і технічних проблем, які підривають його ефективність:

- 79% респондентів повідомляють, що погане підключення до Інтернету є основною перешкодою, з якою стикаються діти в доступі до онлайн-освітніх послуг. Про це говорили практично всі та скрізь, незалежно від статусу проживання, і особливо на Сході-Південному Сході, Півдні та Північному Заході-Заході та Південному Заході.
- Відсутність девайсів (42%) є ще однією значною перешкодою для дітей у доступі до онлайн-освітніх послуг, особливо для респондентів на Сході-Південному Сході та Півдні. Одна дитина під час дискусії у фокус-групі в Миколаєві сказала:

«Мій телефон просто зависає, я нічого не чую. Ось так».

- Респонденти в регіонах, розташованих ближче до зони конфлікту, непропорційно страждають від поганого Інтернету та відсутності пристроїв, і про цю проблему частіше повідомляли ВПО.
- Майже 2 з 5 респондентів повідомляли про «дефіцит електроенергії» як про ключову перешкоду, що свідчить про вплив атак Російської Федерації на енергетичну інфраструктуру на освіту дітей у країні. Повідомлялося, що це є більш гострою перешкодою для дітей у столиці та на Півдні.
- Опитані діти часто стикаються з деякими або всіма цими проблемами: «іноді вони вимикають світло і майже щодня вимикають Інтернет», як сказав Save the Children один хлопець з Півдня.
- Інші проблеми, які зазначили респонденти, включають «невідповідні умови вдома» (35%) та «відсутність допомоги від дорослих» (30%).

Дистанційне навчання – це не завжди «онлайн» або синхронне навчання з використанням таких платформ, як Zoom, Viber тощо. Особливо для тих, хто має обмежений доступ до Інтернету, дистанційне навчання також може включати записані уроки, самостійне навчання або виконання завдань, надісланих учителями через SMS або електронну пошту.

Органи влади на сході та півночі країни (наприклад, у Харківській, Запорізькій, Донецькій, Чернігівській областях) здебільшого використовують дистанційне навчання з міркувань безпеки через близькість до лінії зіткнення чи кордону з Росією, а діти в цих регіонах стикаються з викликами і перебувають під постійною загрозою ураження набагато більше, ніж в інших регіонах.

Серед 44% дітей, які отримують освітні послуги за допомогою дистанційного навчання, результати відносно однакові для хлопчиків (40%) і дівчат (38%) у сім'ях ВПО, тоді як частка дівчат, які отримують дистанційне навчання в сім'ях, що є місцевими жителями (48%), помітно вища ніж у хлопчиків (33%).

Якість дистанційного та змішаного навчання

Думки респондентів опитування Save the Children щодо якості дистанційного

“

"Якість уроків цілком задовільна, але у дітей немає мотивації до навчання," – каже один з батьків.

”

навчання загалом розділилися. Так, 35% респондентів сказали, що послуги дистанційної освіти або високої (33%), або дуже високої якості (2%), 28% вважають, що вони або низької (25%), або дуже низької якості (3%), а 37% сказали, що нейтрально ставляться до якості дистанційного навчання.

Позитивне сприйняття було особливо високим серед ВПО, тоді як негативне сприйняття дистанційного навчання є особливо високим і стабільно високим серед

Клас початкової школи Харківської школи у метро. Фото: Анастасія Загоскіна/Save the Children

Діти навчаються в Харківській школі, облаштованій під землею.

У Харкові міська влада вирішила облаштувати простір для навчання школярів в метро.

Save the Children забезпечила школярів спеціальними планшетами та навушниками, щоб їхні заняття були ще різноманітнішими та цікавішими.

респондентів, які відвідували школу як дистанційно, так і очно (змішано).

На запитання про якість, основною причиною низької якості послуг дистанційної освіти назвали «відсутність особистого спілкування з викладачами» (57%). Серед інших помітних причин низької якості дистанційного навчання можна назвати «непослідовні графіки навчання» (39%), про які найчастіше говорили респонденти, чиї діти навчаються за змішаною формою.

На додаток до даних опитування, вчителі та вихователі, котрі брали участь в опитуванні Save the Children, сказали, що все більша залежність дітей від цифрових пристроїв впливає на їхні комунікативні та соціальні навички. Марина*, вчителька із села на Херсонщині, сказала: «У нашій громаді немає очних шкіл. І важливість

Ірина* та її донька Марія*, 8 років, у Запоріжжі. Фото: Анастасія Загоскіна/Save the Children

Марія*, 8 років, проживає разом із мамою, татом та 11-річним братом у Запоріжжі. Діти дуже налякані війною і вибухами, які часто чують у своєму місті. Через потужні обстріли у жовтні 2022 року, родина була змушена залишити рідний дім на місяць. Потім вони повернулися. Ірина* розповідає, що її діти півтора року спали в коридорі через часті обстріли їхнього міста.

Марія* навчається у другому класі, але через війну весь її досвід навчання - це онлайн-навчання. Ірина*, мама Марії*, каже, що онлайн-навчання уповільнює прогрес її доньки: «Вона не зустрічається з вчителями. Але в режимі офлайн навчання є вчитель, який стежить за розвитком дитини, відповідає на запитання, каже, що не так».

Щоб заповнити прогалини в освіті* Марії та брак спілкування, її мати відводить дівчинку до Цифрового навчального центру, яким керує наш партнер організація «Посмішка» за підтримки Міністерства закордонних справ Фінляндії (FMFA). Там Марія* може навчатися та розвивати свою творчі здібності, а також грати та спілкуватися з однолітками.

шкільної освіти полягає не в гарних оцінках і навчанні, а в розвитку навичок спілкування, соціалізації, вмінні ладити з однолітками та дорослими».

Діти говорять про проблему відсутності спілкування в класі та школі загалом під час дистанційного навчання більш простими словами: «Нема з ким поговорити, нудно. Мої ноги зазімали від сидіння», – сказав один хлопець Save the Children.

Надання переваги очному навчанню, незважаючи на труднощі

На відміну від дистанційного навчання, більшість респондентів позитивно ставляться до того, що їхні діти відвідують школу очно. Загалом 60% батьків та опікунів говорили про те, що вони «позитивно» (33%) або «дуже позитивно» (27%) ставляться до дітей, які навчаються очно.

Чим віддаленіше від лінії фронту, тим більше можливості мають діти навчатися очно. Зокрема це стосується столиці, Північного регіону, Заходу та Південно-Західного регіону, на відміну від Півдня, зокрема Одеси, котра регулярно зазнає впливу конфлікту.

75% респондентів зазначили, що серед причин їхнього позитивного ставлення найважливішою є «продовження освіти», а потім спілкування з однолітками (70%). Про це також говорили діти, які брали участь в обговореннях у фокус-групах. Так, один хлопець сказав: «Я б хотів, щоб уроки проходили тут, у школі, і щоб усі навчалися тут, як і раніше. Щоб весь клас був тут». Інший хлопець з Миколаєва сказав: «Я мрію про те, щоб закінчилася війна, і ми могли ходити до школи і вчитися, як і раніше».

Серед інших важливих факторів, які формують позитивне ставлення до очного навчання дітей в школах, є якість викладання та вчителів (46%), тому що батьки повинні працювати (44%) та забезпечувати кращий доступ до обладнання та ресурсів (35%). Узгодженість цих відповідей показує, що позитивні фактори, які спонукають дітей до очного навчання, широко поділяються. Як сказав один опікун, «онлайн навчання ніколи не замінить традиційну школу».

Ключові респонденти підкреслили, що школи в західних регіонах активно повертаються до очного навчання. Громади, які вирішили повернутися до очного навчання, змушені часто проводити заняття у дві зміни через брак місць в існуючих бомбосховищах. Особливо це стосується північної та східної частин України (наприклад, Київ, Чернігів, Дніпропетровськ). Проте Держслужба з надзвичайних

Таблиця 2. Проблеми дистанційного та змішаного навчання

	Місцеві жителі	ВПО	Ті, хто повернулися	Загалом
Інтернет-зв'язок	79%	79%	80%	79%
Нестача пристроїв	38%	51%	39%	42%
Проблеми з електропостачанням	43%	37%	24%	39%
Невідповідні умови для навчання вдома	37%	33%	27%	35%
Відсутність допомоги від дорослих	28%	32%	34%	30%
Недостатні знання про навчальні платформи	19%	21%	26%	20%
Брак знань про використання цифрових засобів	22%	14%	21%	20%
Психологічні порушення	11%	12%	9%	11%
Інвалідність	2%	2%	3%	2%
Інше	8%	5%	17%	8%

ситуацій у червні 2022 року заявила, що вимога щодо облаштування захисних укриттів є обов'язковою та поширюється на всі регіони України. Крім того, школі дозволяється приймати лише стільки дітей і дорослих у будь-який момент часу, які можуть безпечно поміститися в укритті.

З 27% респондентів, які мали негативне ставлення до очного навчання дітей в школах, основною причиною була відсутність безпеки, спричинена війною та атаками на школи, міста та інфраструктуру. 93% респондентів називають «безпеку дітей по дорозі до школи» як головну причину такого негативного ставлення, за якою йдуть «атаки на освітню інфраструктуру» (82%).

Погляди дітей на якість навчання та необхідні вдосконалення

56% опитаних дітей повідомляють, що вони або «задоволені» (45%), або «дуже задоволені» (11%) отриманим рівнем освіти та навчальної підтримки.

“

Немає таких вчителів та батьків, які б не розуміли переваг «очного» навчання.

Учитель, Запоріжжя

”

13% респондентів повідомили, що вони «незадоволені» (12%) або «дуже незадоволені» (1%), а 31% сказали, що вони «нейтрально» ставляться до якості навчання. Порівняно з хлопцями, дещо вища частка «незадоволених» якістю навчання була серед дівчат, резидентів і тих, хто повернувся додому, на додаток до помітно вищої

частки хлопців серед ВПО, які висловлювали «незадоволення» якістю навчання, порівняно з дівчатами.

Опитані діти висловлювали неоднозначні почуття щодо своєї освіти. 12-річна Анна* з Херсону змушена навчатися онлайн на смартфоні з розбитим екраном, каже, що «вчителі хороші, особливо наш класний керівник». Але вона дуже сумує за очним навчанням. «Якось, хотілося б вчитися в школі, спілкуватися з вчителями, з дітьми, з друзями. Моя подруга живе далеко, а мені так хотілося б поговорити з нею, і не онлайн».

На запитання, що могло б покращити їхнє навчання, більше половини (53%) сказали, що їм потрібні «більш цікаві уроки». Також говорили про те, що їм потрібне «обладнання (наприклад, ноутбуки чи планшети)» (44%) і що їхні пошкоджені школи потрібно відремонтувати та обладнати захисними укриттями (39%).

11-річний Антон* під час онлайн-занять у себе вдома на Миколаївщині. Фото: Артем Рубаков/Save The Children

3. ПРОБЛЕМИ З ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ ДІТЕЙ

За оцінками ООН, у перший рік повномасштабних військових дій з лютого 2022 року, переважна більшість батьків (75%) говорили, що їхні діти мали симптоми психологічної травми, а 16% зазначали, що їхні діти мали порушення пам'яті, погану концентрацію уваги та не мали жодного бажання навчатися.³⁶ Інші дослідження показали подібні результати. Одне з них, проведене в 2022 році виявило, що близько 75% батьків казали, що їхні діти мали «особливі симптоми», включаючи перепади настрою, підвищену тривожність і розлади сну.³⁷

Оскільки війна триває, ці занепокоєння щодо добробуту та психічного здоров'я дітей залишаються. За оцінками ООН, 1,5 мільйона дітей мають симптоми розладів психічного здоров'я, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривогу через конфлікт,³⁸ що матиме суттєвий вплив і на їхню здатність концентрувати свою увагу в класі.³⁹

Висновки Save the Children

За словами вчителів та вихователів, діти в усіх регіонах відчують підвищений рівень стресу та страху через конфлікт, атаки на заклади освіти та закриття шкіл. Діти, котрі проживають ближче до лінії фронту, відчувають сильний стрес через пряме перебування під обстрілами, бомбардуваннями та страх окупації. «У школах небезпечно, тому що звичайний підвал не захистить вас від ракети, – каже представник Департаменту освіти у Вінницькій області. – Ми всі переживаємо».

Емоційне вигорання та хронічний стрес серед дітей є поширеними явищами. «Діти бояться, що їх можуть розлучити з рідними, і є багато дітей, що живуть у щоденному страху втратити батька чи родичів», які служать у збройних силах України, сказала

вчителька з Чернігівської області. Опитувані зазначають, що діти демотивовані, в деяких випадках страждають на депресію та посттравматичний стресовий розлад.

На додаток до цих прямих наслідків для психічного здоров'я, завданих в результаті атак на школи, зрив у навчанні, спричинений війною, забрав з життя дітей школу, яка є не лише місцем для навчання, але й для спілкування з однолітками і їхнього спільного розвитку, а також – захисним середовищем, де вони можуть отримати доступ до послуг і підтримки. В результаті, це може призвести до утворення петлі негативного зворотного зв'язку, коли конфлікт і пошкодження навчальних закладів впливають на психічне здоров'я дітей і механізми, на які вони можуть покладатися для вирішення цих проблем – відчуття нормальності через відвідування школи, спілкування та обмін досвідом з однолітками, доступ до послуг – все це відібрано та недоступно. «Соціалізація особливо важлива для дітей, які пережили стресові ситуації,» – розповіла координатор DLC у Чернігівській області.

16-річна Катерина* пише контрольну у класі школи, яку вона відвідує після того, як її школа була сильно пошкоджена.
Фото: Олександр Хоменко/Save the Children

«Я спостерігаю у дітей підвищену нервозність, тривожність, страх за майбутнє. Деякі дуже критично реагують на сирени повітряної тривоги», – каже викладач з Дніпра.

Навіть для тих, хто навчається очно, часті повітряні тривоги і необхідність залишатися в укриттях викликають значний емоційний стрес і впливають на здатність дітей зосереджуватися на навчанні. «Це дуже важко емоційно і морально. Періодичні повітряні тривоги, відключення світла, відсутність

Інтернету... Діти бояться», – розповіла вчителька зі Львівщини.

Дані опитування підтверджують поширеність проблем психічного здоров'я, на які звертали увагу ключові респонденти: 86% з них повідомили, що діти відчувають емоційні та психологічні наслідки триваючого конфлікту. Їхні рівні дуже високі по всій країні, незалежно від того, чи є вони ВПО, тими, хто повернувся додому чи місцевими мешканцями (див. таблицю 3).

Таблиця 3. Вплив на психологічне здоров'я дітей

Регіон	Тип домогосподарства	Так	Ні	Не відомо
СТОЛИЧНИЙ РЕГІОН	Місцеві жителі/резиденти	96%		
	ВПО	100%		
	Ті, хто повернулися додому	100%		
СХІД, ПІВДЕННИЙ СХІД	Місцеві жителі/резиденти	88%	7%	
	ВПО	94%		
	Ті, хто повернулися додому	98%		
ПІВНІЧНИЙ ЗАХІД/ЗАХІД/ПІВДЕННИЙ ЗАХІД	Місцеві жителі/резиденти	70%	30%	
	ВПО	68%	27%	5%
ПІВНІЧ, ПІВНІЧНИЙ СХІД	Місцеві жителі/резиденти	83%	4%	13%
	ВПО	86%	8%	6%
	Ті, хто повернулися додому	100%		
ПІВДЕНЬ	Місцеві жителі/резиденти	81%	16%	
	ВПО	77%	23%	
	Ті, хто повернулися додому	82%	18%	
Загалом		86%	10%	4%

Не відомо
 Так
 Ні

Цей вплив на дітей проявляється кількома шляхами. Найчастіше (73%), респонденти повідомляють, що діти відчувають небезпеку або страх. Високий відсоток респондентів повідомляє про незацікавленість у навчанні (64%) і відчуття смутку або низьку впевненість у собі (54%).

Одна третина повідомляє, що їхні діти відчувають гнів і розчарування, причому вищий відсоток у тих регіонах, які найбільше постраждали від конфлікту.

Загалом, широко поширеними і однаковими є не тільки емоційні та психологічні наслідки триваючого конфлікту для дітей, але й способи, у які вони впливають на поведінку дітей у різних географічних кластерах.

Таблиця 4. Психологічний вплив війни/зміна поведінки за географічним кластером

	СТОЛИЧНИЙ РЕГІОН	СХІД, ПІВДЕННИЙ СХІД	ПІВНІЧНИЙ ЗАХІД/ЗАХІД/ ПІВДЕННИЙ ЗАХІД	ПІВНІЧ, ПІВНІЧНИЙ СХІД	ПІВДЕНЬ	Усього
Відчуття небезпеки та страху	73%	76%	75%	68%	61%	73%
Незацікавленість у навчанні	68%	71%	42%	62%	55%	64%
Відчуття смутку та низька впевненість у собі	57%	53%	69%	36%	70%	54%
Гнів і розчарування	38%	22%	28%	39%	36%	30%
Усамітненість	19%	29%	38%	22%	57%	29%
Відсутність мотивації та бажання грати	22%	11%	5%	32%	2%	16%
Втрата апетиту	8%	6%	2%	31%	7%	11%
Інше	4%	10%	6%	4%	11%	8%

Більшість вчителів, фахівців із захисту дітей та психічного здоров'я, опитаних Save the Children, кажуть, що в їхніх регіонах є певна форма послуг у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП), які зазвичай надаються шкільними психологами і соціальними педагогами, а також вони отримують зовнішню підтримку з боку НУО та організацій громадянського суспільства.

Психологи, соціальні педагоги та медичні працівники також докладають індивідуальних зусиль для вирішення проблем психічного здоров'я шляхом навчання батьків, проведення різного роду обговорень в соціальних мережах, організації лекцій та семінарів.

Однак ці ж фахівці також говорять про повсюдну нестачу професійного персоналу у сфері ПЗПСП і, зокрема, про недостатню кількість психологів, підготовлених для роботи в умовах воєнного часу. Вчителька з Донецької області, зокрема, розповіла нам, що послуги психологічної підтримки здебільшого надають міжнародні організації та приватні донори, і що «вчителі та психологи навчальних закладів мають вчитися працювати з психологічними травмами, та проходити спеціальні тренінги для роботи з дітьми, які страждають від конфлікту».

У деяких регіонах, як-от Дніпропетровщина, такі послуги взагалі не передбачені через скорочення фінансування, оскільки уряд першочергово фінансує потреби військових. Респонденти також підкреслюють, що відсутність послідовних і структурованих програм на національному рівні, адаптованих до потреб найбільш уразливих груп населення, означає, що наявні ресурси використовуються не найкращим чином. Так, директорка школи із Запорізької області зазначила, що «невелика кількість психологів у школах не може задовольнити реальні потреби дітей [чи] надати якісну допомогу всім, хто її потребує».

Загальна проблема доступності послуг ПЗПСП для дітей відображена в даних опитування. Лише 19% опитаних респондентів зазначають, що доступність цих послуг висока. Навпаки ж, 30% респондентів повідомляють, що доступність цих послуг або низька (17%), або дуже низька (13%).⁴⁰

Примітно, що респонденти, чиї діти навчаються очно, позитивно оцінюють доступність цих послуг (26%), на відміну від респондентів, діти яких навчаються дистанційно або за змішаною формою (обидва по 14%).⁴¹ Це свідчить про те, що в загальному контексті слабкої підтримки психічного здоров'я та забезпечення послуг психосоціальної підтримки, діти, які відвідують школу, мають більше шансів отримати доступ до цих послуг.

4. ЯКІСНІ ПОТРЕБИ ТА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ОСВІТИ

Вплив війни в Україні на освіту дітей неоднаковий по всій країні. Регіони стикаються з унікальними викликами, як показано в розділах вище, і, зокрема, ті, які знаходяться найближче до бойових дій, стикаються з найбільшим ризиком пошкодження шкіл і дитячих садків, а сільські райони стикаються з додатковими особливими проблемами.

Проте, окрім географічних відмінностей, деякі діти стикаються з існуючими перешкодами для отримання освіти, які посилюються ще більше через війну.

Основні респонденти, котрі брали участь в опитуванні Save the Children, майже в усіх регіонах, повідомляють про відсутність належним чином пристосованих приміщень на навчання дітей з інвалідністю. Зокрема не вистачає пандусів, відповідно обладнаних туалетів та класів, що суттєво ускладнює фізичний доступ до освіти для дітей з обмеженими можливостями. Також вони вказують на брак підготовлених помічників учителів і тематичних фахівців, а також бюджетних асигнувань на потреби цих дітей. У той час як деякі райони, такі як місто Київ, мають інклюзивні ресурсні центри, інші повідомляють про майже повну відсутність засобів і ресурсів для інклюзії. «Рівень інклюзивності шкіл дуже низький [і] розуміння інклюзивності зазвичай закінчується наявністю пандусів», – зазначає працівник НУО в Києві, додавши, що інклюзивність «мало вивчається на рівні шкільної адміністрації та системи освіти в цілому. На даний момент, жодна школа в місті не пристосована для дітей з порушеннями фізичного чи психічного розвитку».

Серед респондентів опитування, 51% або «погоджуються» (41%), або «повністю згодні» (10%), що доступ до освіти є рівним та інклюзивним, незалежно від типу обмеженості. 22% ж говорять про те, що вони або «не згодні» (18%), або «категорично не згодні» (4%) з цим твердженням.

Діти та їхні родини, які належать до ВПО, також розповідали нам про конкретні проблеми. Приблизно половина респондентів-переселенців зазначили, що ВПО стикаються з проблемами доступу до системи освіти через «проблеми з документами». Чверть посилалася на проблеми, пов'язані з «мовними та культурними бар'єрами», які, ймовірно, пов'язані з тим, що російською мовою частіше розмовляють саме у місцях походження більшості ВПО. У контексті війни 2022, відчутні культурні відмінності між українськими громадами Сходу та Заходу, включно з мовою, особливо проявлялися на підконтрольних уряду територіях. Відповідно, серед інших помітних джерел проблем, зазначених респондентами опитування, зокрема на сході та південному сході, можна назвати «негативне сприйняття ВПО» (49).

Вчителі, котрі брали участь у нашому опитуванні, в більшості регіонів, підкреслювали, що ВПО потребують підтримки в освітніх послугах та необхідних засобах для цього, таких як планшети, смартфони та підключення до Інтернету для дистанційного

ПОГІРШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

У той час як інші країни розвивалися та оговтувалися від драматичного зриву освітнього процесу, спричиненого пандемією Covid-19, освіта дітей в Україні зазнала ще більшого руйнування через війну. Останні дослідження вказують на значні та зростаючі прогалини в знаннях і навичках серед дітей в Україні. Наприклад, уже у 2022 році Міжнародною програмою оцінки освітніх досягнень учнів (PISA) були виявлені «значно» нижчі показники знань з математики, читання та природничих наук серед 15-річних учнів в Україні, ніж в інших країнах ОЕСР, що свідчить про те, наскільки сильно атаки на освітню інфраструктуру України впливають на життя, права та майбутнє дітей цієї країни.⁴²

Опитування 2023 року показало, що 85% батьків вважають, що ці прогалини в навчанні вплинуть на розвиток і можливості, доступні їхнім дітям.⁴³ Так само, за даними ЮНІСЕФ, 57% вчителів фіксують погіршення мовних здібностей, 45% відзначають зниження математичних навичок і 52% підкреслюють зниження здатності до вивчення іноземних мов.⁴⁴ Ці цифри демонструють деякі з головних проблем, з якими стикається український уряд у підтримці освітньої інфраструктури та покращенні освітніх послуг в умовах загострення конфлікту та збільшення вимог до його обмежених ресурсів.

навчання. Також вони наголошували на тому, що їм потрібна підтримка, щоб мати відповідне житло, і що ці заходи мають бути спрямовані на вирішення найбільш гострих і нагальних потреб ВПО в кожному населеному пункті.

Однак слід зазначити, що серед учасників опитування Save the Children, за останні шість місяців, ВПО отримували гуманітарну допомогу найчастіше.⁴⁵ Відповіді серед опікунів, показують, що ВПО не лише мають найвищий середньомісячний дохід порівняно з домогосподарствами-резидентами та особами, які повернулися, але й мають найвищий середньомісячний надлишок.⁴⁶

5. НАВАНТАЖЕННЯ НА СИСТЕМУ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Перед вчителями та педагогічним персоналом постають величезні виклики, що суттєво збільшує загальне навантаження на систему освіти. Оскільки понад 43 000 вчителів є ВПО або виїхали за кордон, Міністерство освіти і науки України визнало, що ця проблема вимагає від керівників закладів освіти приймати власні рішення щодо життєздатності очного навчання, виходячи з наявності вчителів.⁴⁷ Вчителі також залишають свої посади через вихід на пенсію, низькі зарплати та довготривалий вплив стресу, пов'язаного з війною.

Вплив війни на стан освіти в країні не є географічно однорідним. Управління освіти в Харківській області повідомляє, що з початку війни, вони втратили майже 3 тисячі з 21,5 тисячі вчителів.⁴⁸ Дефіцит ресурсів особливо гострий у сільській місцевості та невеликих населених пунктах. Як сказав один вчитель з Дніпропетровської області:

12-річному Даміану* подобаються його вчителі в Чернівцях, куди його родина переїхала, рятуючись від війни. Фото: Юлія Ачимович\Save the Children

«У менших населених пунктах чи громадах є суттєвий брак кадрів... Хороші спеціалісти не бачать свого майбутнього в маленьких містах».

Опитування з оцінки потреб, проведене Освітнім кластером, показало, що до 25% педагогічного персоналу також були залучені до виконання гуманітарних обов'язків, що додало ще більшого навантаження на них та стресу. Вчителі також повідомляли про труднощі з онлайн-навчанням: 59% повідомили про технологічні проблеми, а половина говорили про проблеми із залученням усіх учнів до уроку та перевіркою знань.⁴⁹ Згідно з даними опитування ООН, 90% вчителів визначають свій психологічний стан як такий, що «погіршується», а 55% – як такий, що «суттєво погіршується».⁵⁰ Переважна більшість вчителів в Україні, а отже, і тих, хто стикається з цими проблемами, – жінки (82%).

На фоні всіх цих проблем, війна ще і змусила український уряд перенаправити кошти з освітнього сектору на військовий, в той час, коли він, як ніколи, потребує інвестицій та ресурсів. Зокрема, український уряд знаходиться під щоденним тиском збільшення видатків на оборону за рахунок державних і соціальних послуг. Наприклад, у 2023

“

«Я скоро осліпну, бо роками використовую свій смартфон для навчання». Мирослав*, 12 років, Харківська область, каже: «Скільки я ним користуюся – два-три роки?»

Він розповів Save the Children про деякі проблеми, з якими він зіткнувся під час дистанційного навчання: «Вдома поганий зв'язок. Тільки тепер, коли ми встановили Wi-Fi, має бути краще. Іноді я не можу підключитися до уроку математики. Я відправляю запит, щоб доєднатися до онлайн-заняття, викладач підтверджує його, а я не можу підключитися».

Навіть коли у нього працює Wi-Fi, відбуваються планові відключення електроенергії; вчителі також стикаються з технічними проблемами. «Наша вчителька англійської зараз живе в Ізюмі... У неї дуже поганий зв'язок та Інтернет. Хоча Wi-Fi у нас зараз є. Але вона постійно не підключалася до уроку. Ставила завдання, які ми повинні виконати самостійно».

Коли вимикають електрику, йому доводиться іти до школи за друкованими матеріалами, щоб пройти матеріал самостійно. «Через таке навчання, я отримую погані оцінки», - каже він.

Про своїх друзів він сказав: «Ми сумуємо один за одним. [Ми б хотіли] зібратися разом, щоб піти до школи. Приємно бігати шкільними коридорами на перервах. Коли ми прийшли в школу перший раз після того, як село вже деокупували... ми бігали, ми були щасливі. Це було так чудово».

«Однак, схоже, ми будемо продовжувати навчання дистанційно, поки не закінчиться війна».

”

”

році, український уряд виділив 87,5 мільярдів гривень (2,45 мільярда доларів США) на зарплати вчителям, що приблизно на 20% менше, ніж у попередньому році, із усього бюджету Міністерства освіти України, який становить 156 мільярдів гривень (4,34 мільярда доларів США). За таких обставин місцева влада змушена збирати гроші, щоб підтримувати та забезпечувати виплату зарплати вчителям. Крім того, місцева влада вживає різноманітних непопулярних заходів, таких як скорочення премій, скасування виплат за додаткову роботу та заохочення вчителів писати заяви на неоплачувану відпустку.^{51,52}

Уряди країн-партнерів і партнери України, головним чином ЄС та його держав-членів і США, надають значне двостороннє фінансування для підтримки урядів, деякі з яких спрямовані на функціонування державних послуг, але також включають виключно військову допомогу.⁵³

Гуманітарні організації – місцеві та національні організації, а також міжнародні неурядові організації та ООН – заповнюють найгостріші прогалини в освітньому секторі. Однак, наразі в Плані гуманітарного реагування на 2024 рік дефіцит фінансування освіти становить 45%,⁵⁴ тоді як минулого року освіта за Планом гуманітарного реагування була профінансована на 85%, та був розрив у 17 мільйонів доларів у багаторічному плані стійкості «Освіта не може чекати».

За всі свої навчальні роки Мирослав лише половину часу проводив у за партою, а решту – навчався онлайн через пандемію коронавірусу, а тепер і війну. Фото: Анастасія Загоскіна/Save the Children*

Висновки Save the Children

Вчителі зі східних регіонів України розповіли Save the Children, що зіткнулися з скороченням і що їхні права за трудовим законодавством не були дотримані. Вони також говорили про те, що відчувають дедалі більший тиск і відповідальність за життя дітей, які навчаються очно, що загострює почуття тиску та тривоги. Вчителька з Дніпропетровщини пояснила: «Сьогодні вчителі мають брати на себе функції психологів. Знаходити підхід, мотивувати дитину здобувати знання незалежно від форми навчання».

За результатами опитування вчителів, Save the Children було виявлено, що:

- Понад 75% вчителів певною мірою відчувають стрес або занепокоєння, пов'язані з їхньою роботою – у вчителів є власні стратегії подолання навантаження та турботи про себе під час дистанційної освіти – починаючи від відпочинку та розслаблення, до управління часом, щоб підтримувати роботу/життєвий баланс.
- 22% вчителів почуваються безпечно там, де вони живуть і працюють.

Тиск і стрес, яких зазнають вчителі, посилюється відсутністю системної психологічної підтримки, яка або обмежена за обсягом, або взагалі недоступна. Навіть якщо вони доступні – надаються різними суб'єктами, включаючи місцеві органи управління

Марина, директорка школи у Херсонській області, тримає дзвоник, який колись сповіщав про початок і кінець навчального року. Тепер він мовчить, оскільки місцеві діти навчаються онлайн з міркувань безпеки. Фото: Артем Рубаков/Save The Children*

освітою, НУО, волонтерські організації та інститути професійного розвитку – вчителі часто не користуються ними через брак часу.

Відображаючи деякі з цих структурних проблем, респонденти опитування Save the Children, зокрема батьки, підкреслюючи вплив конфлікту в першу чергу, також підкреслили недостатність навчальних ресурсів та обладнання (45%), невідповідні предмети та навчальні програми (30%) та некваліфікованість викладачів і їх суттєвий брак (28%), як інші причини низької якості послуг очної освіти. Примітно, що вони схожі в усіх географічних кластерах, що свідчить про те, що вони є результатом проблем із системою освіти в цілому і не пов'язані з безпосередньою близькістю до активного конфлікту. Батьки також порушили питання наповнюваності класів, адже «потрібен індивідуальний підхід до кожної дитини... Вчителі не мають на це ні сил, ні можливості, особливо якщо в класі 50 дітей».

У цьому питанні, «Благодійні фонди та гуманітарні організації відіграють дуже важливу роль», – сказав Save the Children директор школи у Донецькій області, і ключові респонденти лише підкреслили важливість ремонту шкіл, зокрема обладнання захисних укриттів, забезпечення шкіл навчальними матеріалами та ширшої допомоги сім'ям. Декілька підкреслили важливість організації позакласних заходів, особливо тих, які забезпечують «психологічне розвантаження дітей і вчителів», як сказав один із керівників відділу освіти в Дніпропетровську.

ОСВІТА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Школи, які знаходяться на територіях, контрольованих Російською Федерацією, є одними з найбільш постраждалих. У деяких містах на окупованих територіях Харківської та Донецької областей, наприклад, зафіксовано колапс базових освітніх послуг.^{55,56}

Російська влада вимагає від учнів відвідувати очні заняття за російською навчальною програмою. Зміна навчальної програми в районах, які вона контролює, є політикою російської влади з 2014 року, коли в Криму вони почали запроваджувати російську навчальну програму та робити особливий акцент на викладанні російською мовою, до прикладу, як повідомляється, погрожуючи вчителям та освітянам, щоб вони дотримувалися нових правил.⁵⁷

Така практика значно розширилася, оскільки з 2022 року все більше територій України опинились під окупацією Російською Федерацією. Російська влада заборонила онлайн-навчання та змінила мову навчання з української на російську,⁵⁸ а будь-які «спроби протистояти або обійти освітню політику Росії на окупованих територіях, відкрито чи ні, з боку педагогічного колективу, сімей та школярів, загрожують їм арештом та викраденням».⁵⁹

Вчителі на окупованих територіях стикаються з перспективою бути змушеними викладати в нещодавно відкритих школах, але також і з перспективою бути звинуваченими та ув'язненими українською владою за законами проти колабораціонізму, коли територія повернеться під контроль України.⁶⁰

Попри заборону дітям на окупованих територіях продовжувати навчання дистанційно, у 2023 році близько 80 тисяч учнів навчалися саме дистанційно. Зокрема, Міністерство освіти і науки повідомляє, що 94 000 дітей на окупованих територіях продовжують отримувати освіту в 1 230 школах на підконтрольних уряду територіях.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Війна в Україні продовжує драматично впливати на здатність дітей користуватися своїм правом на освіту, погіршила існуючі відмінності в освіті та призвела до значних прогалин у навчанні.

Незважаючи на ці значні виклики, діти, батьки та вчителі, а також українська система освіти, загалом, продемонстрували надзвичайну стійкість, завдяки впровадженню інноваційних стратегій та адаптаційним зусиллям. Постійна підтримка з боку урядів, донорів і міжнародної спільноти має вирішальне значення для пом'якшення впливу конфлікту на освіту та забезпечення права дітей на освіту.

Зрештою, щоб діти в Україні могли користуватися необмеженим правом на освіту, широко поширені порушення міжнародного гуманітарного права, які характерні для конфлікту, потрібно негайно припинити.

Уряд Росії має:

- Негайно припинити будь-які атаки на школи, дитячі садки та іншу цивільну інфраструктуру, а також утриматися від використання вибухової зброї з великою зоною ураження.
- Не використовувати школи та дитячі садки у військових цілях.
- Схвалити Декларацію про безпечні школи та забезпечити виконання збройними силами РФ Резолюції 2601 Ради Безпеки ООН щодо захисту шкіл і дитячих садків під час збройного конфлікту.
- Забезпечити, щоб навчання дітей на територіях, окупованих Росією, здійснювалося з повагою до прав дітей на освіту, включаючи навчання їхньою рідною мовою, і утримуватись від будь-яких форм насильства або погроз насильства щодо працівників галузі освіти та учнів через їхню роботу та навчання.

Уряд України має:

- Забезпечити комп'ютери/ноутбуки та стабільний доступ до Інтернету для дітей і шкіл, а також зосередити негайні зусилля на регіонах і районах, де сконцентрована найбільша частка дітей, які навчаються дистанційно або змішано, і сільських районах.
- Забезпечити постійний професійний розвиток вчителів, включаючи навчання вчителів щодо найкращого використання цифрових технологій, навчання дітей із різноманітними потребами, надання першої психологічної допомоги дітям та методи керування власним добробутом.
- Забезпечити своєчасну виплату заробітної плати вчителям і її підвищення, щоб утримувати вчителів і залучати нових працівників.
- Розширити спектр послуг психологічної підтримки дітей, вчителів та сімей.
- При відновленні або реконструкції пошкоджених або зруйнованих шкіл, забезпечити, щоб захисні укриття були здатні вміщати всіх дітей і задовольняли потреби дітей з інвалідністю.
- У рамках процесу вступу до ЄС, визначити пріоритетність кроків щодо реалізації Стратегії ЄС щодо прав дитини, та розробити національний план дій щодо реалізації Європейських гарантій щодо дитини для покращення доступу до інклюзивної та якісної освіти.
- Регулярно проводити моніторинг і комплексні опитування для виявлення прогалин і проблем в регіонах і на місцях, і надавати ресурси та підтримку місцевій владі для їх вирішення.

Міністерство освіти, регіональні та місцеві органи влади, відповідальні за освіту, мають:

- Впроваджувати програми, спрямовані на вдосконалення комунікативних навичок дітей і навчання їх правильних емоційних реакцій.

- Розробити ефективний процес переходу учнів від дистанційного до очного навчання, зосередившись на підтримці розвитку їх комунікативних навичок і озвучені будь-яких психологічних проблем.
- Підтримувати вчителів та підвищувати якість освіти шляхом оновлення навчальних програм, зменшення навантаження та паперової роботи та впровадження інноваційних предметів.
- Організувати та фінансувати (включаючи заохочення вчителів) програми надолуження, які поєднують предметне навчання, щоб компенсувати освітні прогалини та втрати разом із заходами, які покращують психічне здоров'я.

Донори України мають:

- Продовжувати висвітлювати та засуджувати атаки на освіту та іншу цивільну інфраструктуру в Україні.
- Забезпечити бюджетну підтримку уряду України, пріоритетом якого є вдосконалення системи освіти та адаптація до обмежень, накладених поточним конфліктом, з метою довгострокового відновлення та реконструкції країни. Це має включати:
 - Відбудову та вдосконалення пошкоджених або зруйнованих шкіл.
 - Забезпечення в школах ефективних безпечних місць і укриття, у яких діти можуть продовжувати навчатися.
 - Гарантування виплати заробітної плати вчителям, їх навчання – зокрема «структурованій неспеціалізованій» підтримці психічного здоров'я та психосоціальної підтримці дітей.
- Забезпечити фінансування багаторічної сталої програми освіти, психічного здоров'я та психосоціальної підтримки дітей для українських НУО, агентств ООН, міжнародних НУО та інших організацій.
- Повністю профінансувати багаторічну програму сталості, бо «Освіта не може чекати».

ООН і міжнародні гуманітарні організації мають:

- Продовжувати висвітлювати та засуджувати будь-які атаки на освіту та іншу цивільну інфраструктуру в Україні
- Розширювати освітні програми та програми підтримки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в областях, які найбільше потребують цього, особливо в тих, які найбільше постраждали від поточного конфлікту та постійних атак на школи, а також у районах, де проживає велика кількість переміщених дітей. Для цього:
 - Необхідно забезпечити, щоб програми якнайкраще відповідали потребам, безпосереднім пріоритетам, можливостям, здібностям, бажанням і перевагам дітей та вчителів.
 - Необхідно забезпечити, щоб аналіз потреб включав, а не обмежувався

виключно статусом переміщення.

- Необхідно забезпечити підтримку технічного потенціалу відповідних органів влади та українських організацій громадянського суспільства для надання ними якісних освітніх послуг.

ПРИМІТКИ

1. У цьому опитуванні також взяли участь одна 18-річна дівчина та один 19-річний хлопець.
2. Повні дані опитування, їх цільовий напрямок та методологія проведення доступні за запитом.
3. Додаткові відомості про допомогу, яку Save the Children надає Україні, див. у статті «Надія серед війни: конфлікт в Україні через два роки», лютий 2024 р. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/CH1979298_Ukraine-Two-Year-Report-2024-Global-Version-SCI.pdf
4. Захист цивільних осіб під час збройного конфлікту, УБКПЛ (2024 р.) https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-05/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%2028April%202024%29_ENG.pdf Реальні цифри, ймовірно, вищі, оскільки бойові дії, що тривають у деяких регіонах, не дозволяли вчасно збирати дані. До того ж низка джерел повідомляє про більшу кількість жертв.
5. Збільшення кількості атак на інфраструктуру залишає українських дітей без стабільного доступу до води та опалення, що загрожує безпеці та виживанню через падіння температури, ЮНІСЕФ (2023 р.) <https://www.unicef.org/press-releases/escalation-attacks-infrastructure-leaves-ukrainian-children-without-sustained-access>
6. Важка жертва: вплив одного року війни на дітей в Україні, Save the Children (2023 р.), Доступно за посиланням: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/a-heavy-toll/>
7. Ситуація в Україні, УБКВ ООН <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-report-2022>
8. Ситуація з біженцями в Україні, УБКВ ООН <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?utm>
9. Доповіді про ситуацію в Україні, УКГВ ООН <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/>
10. Дружній простір даних аналізу кризової ситуації в Україні (2023 р.) https://reliefweb.int/report/ukraine/ukrainian-crisis-situational-analysis-19-december-2023?_gl=1*1jbr1inv*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTQzMj4yNi4wLjA
11. Дитсадки в Україні відновили роботу після ремонту системи водопостачання, – ЮНІСЕФ (2024 р.) <https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/kindergartens-in-ukraine-reopen-thanks-to-water-repairs>
12. Україна: двоє з п'яти дітей не матимуть змоги повноцінно відвідувати школи, оскільки другий навчальний рік починається в умовах війни, Save the Children (2023 р.) <https://www.savethechildren.org.uk/news/media-centre/press-releases/ukraine-two-out-of-five-children-will-miss-school>
13. Розрахунки різняться. Оновлені дані статистики, див. у вкладці saveschools.in.ua за посиланням: <https://saveschools.in.ua/en/> а також у Загальному країновому аналізі за 2023 рік, Країнова група ООН в Україні / Постійний координатор ООН з гуманітарних питань в Україні (2023 р.) https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-common-country-analysis-2023?_gl=1*11v68hc*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTQwOC41MC4wLjA
14. «Танки на дитячому майданчику» - Атаки на школи та використання шкіл у військових цілях в Україні, Human Rights Watch (2023 р.) https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2023/11/ukraine1123web_0.pdf
15. Шанс повернутися до школи, NRC (2023 р.) https://reliefweb.int/report/ukraine/chance-go-back-school?_gl=1*xi8rtz*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTQwOS4zOS4wLjA
16. «Ми не маємо права втрачати ціле покоління», К. Найт (Knight, C.) (2023 р.) <https://www.eib.org/en/stories/russia-invasion-ukraine-investment-schools>
17. 89% студентів не можуть відвідувати заняття через відключення електроенергії, а 49% назвали постійні повітряні тривоги, як основну перешкоду їхньому навчанню, Україна: Оцінка стану галузі освіти в зонах, постраждалих від конфлікту, лютий 2023 р., Ініціатива REACH / УБКВ ООН (2023 р.) <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-education-sector-assessment-conflict-affected-areas-february-2023>
18. В інших місцях частка респондентів, які повідомляли про руйнування або пошкодження шкільної інфраструктури через тривалий збройний конфлікт, нижча або однакова, і складала 28% в столиці, 27% - в Північно-Західному та Південно-Західному регіонах і 25% - на Півдні.
19. Цю розбіжність можна частково пояснити або поширеністю дистанційного навчання на Півдні, де респонденти мають більше можливостей коментувати освітню функціональність, а не її пошкодження, або відносно невеликою вибіркою респондентів на Півдні (55), що обмежує наші судження про конкретний місцевий досвід.
20. Такі відповіді зустрічають досить часто та однакові в усіх географічних кластерах, особливо на Півдні, Сході-Південному Сході та Північному Заході-Заході-Південному заході.
21. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р., ст. 51 і 52 <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977>
22. IV Женевська конвенція 1949 р., ст. 147 <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>; Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, ст. 85, там само.
23. Якщо сторони конфлікту атакуватимуть школи та лікарні, їх можуть внести до списку осіб в додатках до щорічної доповіді Генерального секретаря про дітей і збройний конфлікт.
24. Римський статут Міжнародного кримінального суду, A/ CONF.183/9 (17 липня, 1998 р.), підпункти (b)(ix), пункту 2 Статті 8. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court>
25. Женевська конвенція (IV) про цивільне населення 1949 р. – стаття 50, цит.
26. Женевська конвенція (IV) про цивільне населення 1949 р. – стаття 24, цит.
27. Декларація про безпечні школи https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration-final.pdf
28. Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Декларації про безпечні школи, Кабінет Міністрів України, <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shchodo-realizatsiyi-deklaratsiyi-pro-bezpeku-s408211>
29. Про оновлення Плану заходів щодо Декларації про безпечні школи, МОН України <https://mon.gov.ua/news/pro-aktualizatsiyu-planu-zakhodiv-shchodo-deklaratsii-pro-bezpeku-shkil>
30. 15 березня 2022 року, Міністерство освіти і науки України розробило «Концепцію функціонування системи освіти, наукової та інноваційної сфери України в умовах воєнного стану та періоду подальшого відновлення, пов'язаного з російською агресією».
31. Українські діти навчаються у метро, Reuters (2023 р.) <https://www.youtube.com/watch?v=LxD3tJdMAM>
32. Повернення до шкіл в Україні – учні готують бомбосховища перед початком уроків, Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода (2023 р.) <https://www.youtube.com/watch?v=y2ZxqHFUIBM>
33. В усіх школах України повинні бути облаштовані сертифіковані захисні укриття на місці або в межах 100 метрів від навчального закладу.
34. Дані МОН, листопад 2023 р.
35. В Україні, відповідальність за освіту розподіляється між різними рівнями влади, такими як міські ради в містах, з додатковим наглядом з боку місцевих відділів освіти, тоді як адміністрації шкіл контролюють роботу самих навчальних закладів.
36. Огляд гуманітарних потреб України 2023 р., УКГВ ООН, грудень 2022 р. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>
37. Зміни в житті дітей під час війни, Gradus (2022 р.) https://gradus.app/documents/211/Children_Report_Gradus_28042022.pdf
38. ЮНІСЕФ попереджає, що війна в Україні штовхає покоління дітей на край прірви, ЮНІСЕФ (2023 р.) <https://www.unicef.org/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef#:~:text=An%20estimated%201.5%20million%20children,basic%20services%20have%20been%20devastated>
39. Україна. Загальний країновий аналіз 2023 р. Представництво ООН в Україні / Постійний координатор ООН та координатор з гуманітарних питань в Україні (2023 р.). https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-common-country-analysis-2023?_gl=1*11v68hc*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTQwOC41MC4wLjA
40. Крім того, 51% респондентів, які висловлюють «нейтральне» ставлення, також є показовим, бо підкреслюють недостатню обізнаність або знання про методи навчання щодо захисту дітей або послуг з ПЗПСП. Подібним чином, 45% відповіли «Не знаю», коли їх запитали, хто з учасників освітнього процесу, головним чином, відповідає за надання послуг із захисту дітей та ПЗПСП.
41. Більша частка учасників дистанційного (29%) і змішаного навчання (57%), мала негативну думку (або слабку, чи дуже слабку), порівняно з тими, хто навчався очно
42. Результати PISA 2022 р.: Інформаційні довідки регіонів України (18 із 27). ОЕСР (2023 р.) <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/ukrainian-regions-18-of-27-78043794/>
43. Війна і освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи, Cedes 2023 р. <https://cedos.org.ua/en/researches/war-and-education-how-a-year-of-the-full-scale-invasion-influenced-ukrainian-schools/>
44. Звіт про гуманітарну ситуацію в Україні № 31, ЮНІСЕФ, 2023 р. <https://www.unicef.org/media/145526/file/Ukraine%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2031%20for%2031%20August%202023%20.pdf>
45. 55,1% батьків та опікунів повідомили, що не отримували гуманітарної допомоги протягом останніх шести місяців. Цей показник особливо високий серед респондентів-резидентів (69%); він залишається низьким і однаковим для ВПО (22%) і для тих, хто повернувся (29%).
46. Хоча респонденти всіх типів проживання фіксують середньомісячний надлишок, що саме по собі є позитивною тенденцією на тлі тривалої нестабільності, помірно, але помітно вищий надлишок, про який повідомляють ВПО (2200 грн.), порівняно з домогосподарствами резидентів (1900 грн.) або тих, хто повернувся (700 грн.), що вказує на те, що гуманітарна допомога, яка надається ВПО, може мати непропорційну перевагу перед їхніми колегами в громаді.
47. Міністерство освіти України озвучило кількість зруйнованих Росією шкіл в країні, газета «Українська правда», липень 2023 р. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/07/26/7412943/>
48. Війна в Україні має іншу лінію фронту: Класна кімната, Politico, січень 2023 р. <https://www.politico.eu/article/ukraine-war-education-classroom-front-line-russia-occupation/>
49. Україна: Оцінка сектору освіти на територіях, що постраждали від конфлікту, лютий 2023 р. Ініціатива REACH / УБКВ ООН (2023 р.) <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-education-sector-assessment-conflict-affected-areas-february-2023>
50. Огляд гуманітарних потреб України 2023 р., УКГВ ООН, грудень 2022 р. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>
- 51,52. Через війну, Україні важко платити вчителям, Open Democracy, квітень 2023 р. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-war-austerity-teachers-wages/>
53. Див., Механізми розподілу фінансування від ЄС для України <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-facility/> і Більш детально: Розподіл фінансування: Скільки допомоги США йде Україні?, Рада з міжнародних відносин, травень 2024 р. <https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine>
54. Ukraine Humanitarian Response Plan 2024, Financial Tracking Service, UN OCHA, accessed June 2024 <https://fts.unocha.org/plans/1177/summary>.

- 55, 55. Україна: Моніторинг гуманітарної ситуації: Індекс вразливості населених пунктів: території, розташовані ближче до лінії фронту, Ініціатива REACH (2023 р.) https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-situation-monitoring-settlement-vulnerability-index-areas-closer-front-line-october-2023-enuk?_gl=1*14w0xz9*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTM1NC4zNS4wLjA
56. Україна. Загальний країновий аналіз 2023 р. Представництво ООН в Україні / Постійний координатор ООН та координатор з гуманітарних питань в Україні (2023 р.), https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-common-country-analysis-2023?_gl=1*11v68hc*_ga*MTU0Njg3NTU2NS4xNzA1MzE1Mzky*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNTMzODUxNS41LjEuMTcwNTMzOTQwOC41MC4wLjA
57. Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій АР Крим та в м. Севастополь (Україна), п. 197, УВКПЛ (2017 р.) https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_EN.pdf
58. Освіта на окупованих територіях України (24.02. – 30.04.2022 р.), Cedos <https://cedos.org.ua/en/researches/education-in-the-occupied-territories-of-ukraine-february-24-april-24-2022/>
59. Україна: Навчання дітей – ще одна жертва російської агресії, с.4 Amnesty International, грудень 2023 р. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/7508/2023/en/>
60. Politico, цитата: «Москва змушує вчителів на окупованих територіях України викладати за російською програмою», The Guardian, липень 2022 р. <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/01/moscow-forcing-teachers-in-ukraine-to-sign-up-to-russian-curriculum>
61. Українська війна: Знову до школи під атаками Росії, BBC, вересень 2023 р. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66668091> і Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи, Cedos 2023 р. <https://cedos.org.ua/en/researches/war-and-education-how-a-year-of-the-full-scale-invasion-influenced-ukrainian-schools/>
62. «Танки на дитячому майданчику» Атаки на школи та використання шкіл у військових цілях в Україні, Human Rights Watch (2023). Доступно за посиланням: https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2023/11/ukraine1123web_0.pdf

“Я хочу мирного неба”:

**Освіта та добробут дітей в Україні
під час війни**